

С. Є. Певна, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СТУДЕНТ ЯК СУБ'ЄКТ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Певна С. Є.

Студент як суб'єкт освітньої діяльності

Статтю присвячено питанню суб'єктності студента в освітній діяльності. У статті розглядаються та порівнюються основні підходи до професійної освіти та аспекти суб'єктності особистості. Визначено, що використання певного підходу до професійної освіти залежить від типу суспільства. Було встановлено, що аспектами суб'єктності особистості студента є внутрішньо-особистісна суб'єктність та зовнішня діяльнісна суб'єктність. У статті підкреслюється, що реалізація суб'єктно-ціннісного підходу в системі вищої професійної освіти дозволить підняти на більш високий рівень якість підготовки спеціалістів.

Ключові слова: освітня діяльність, особистість, підхід, професійна освіта, суб'єктність.

Певная С. Е.

Студент как субъект образовательной деятельности

Статья посвящена вопросу субъектности студента в образовательной деятельности. В статье рассматриваются и сравниваются основные подходы к профессиональному образованию и аспекты субъектности личности. Определено, что использование определенного подхода к профессиональному образованию зависит от типа общества. Было установлено, что аспектами субъектности личности студента являются внутриличностная субъектность и внешняя деятельностная субъектность. В статье подчеркивается, что реализация субъектно-ценностного подхода в системе высшего профессионального образования позволит поднять на более высокий уровень качество подготовки специалистов.

Ключевые слова: образовательная деятельность, личность, подход, профессиональное образование, субъектность.

У зв'язку із докорінними змінами, що відбуваються у сфері вищої професійної освіти, основною цінністю стає особистість майбутнього спеціаліста з її потребою у самоактуалізації. У роботах багатьох дослідників (М. Боритко, С. Григор'єв, А. Деркач, О. Кучерявий, В. Сластьонін, І. Смірнов, В. Серіков, В. Чернобровкін та ін.) особлива увага приділяється формуванню

суб'єктної позиції спеціаліста як детермінанту його професійного становлення. Зміни у багатьох сферах суспільства обумовлюють нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів, істотно акцентуючи увагу на суб'єктній складовій їх професійного розвитку. У зв'язку із цим ми вважаємо за доцільне дослідження основних підходів до формування та розвитку сучасної моделі особистості у процесі професійної освіти.

У цій статті ми взяли за мету розглянути суб'єктність особистості студента в освітньому процесі та основні підходи до професійної освіти.

У педагогічній теорії та практиці виділяються два основних підходи до професійної освіти: соціоцентричний – основна увага приділяється соціалізації, освоєнню професії і вже потім – розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця; особистісноцентричний – у якості першочергового завдання виступає виявлення специфіки і розвиток творчого потенціалу особистості майбутнього фахівця, далі перевага віддається освоєнню професії.

Використання соціоцентричного підходу в системі професійної освіти визначається, перш за все, типом суспільства. Це, як правило, общинний тип суспільства, тобто там де збереження та стійкий розвиток соціуму забезпечувались шляхом спільної діяльності людей, що об'єднані єдиною метою або іншими факторами. Тут прояв індивідуальних особливостей кожної особистості у спільній діяльності не ставиться за вимогу. Суспільству, головним чином, потрібні не стільки творчі особистості, скільки освічені спеціалісти, які вміють добре працювати в колективі.

Соціоцентричний підхід у професійній освіті слід співвідносити не тільки з типом суспільства, але й з профілем професії чи спеціальності. Наприклад, при підготовці таких спеціалістів як військові, інженери та ін. головне – це соціальні якості та професійна кваліфікація випускників, а особистісні якості відходять на другий план, оскільки тут не ставиться завдання формування творчого потенціалу особистості.

Використання особистісно-центричного підходу в системі професійної освіти багато в чому залежить від типу суспільства та його вимог до особистості спеціаліста. Наприклад, розвиток демократичного суспільства

значною мірою здійснюється за рахунок особистісного потенціалу і творчих здібностей особистості у різних сферах діяльності. Завдання соціалізації спеціаліста стоїть на другому плані, але й тут спільне виробництво потребує узгоджених дій у реалізації технологічних процесів. Особистісно-центричний підхід ефективно використовується у підготовці спеціалістів творчих спеціальностей [8].

Як у першому, так і в другому підходах до професійної освіти, суспільство визначає тип навчання і несе відповідальність за рівень підготовки спеціаліста, оскільки він є об'єктом освітньої діяльності. Але разом і з тим, сьогодні у студентів формуються й відповідні суб'єктні якості, що здійснюється, як правило, у позанавчальному процесі. Проте не можна вважати студента повноправним суб'єктом освітньої діяльності, оскільки за якість його освіти перед суспільством відповідають, перш за все, вищій навчальний заклад та викладач. Це достатньо чітко проявляється в процесах державної атестації вищих навчальних закладів, де держава визначає можливість та ресурси вищого навчального закладу з підготовки спеціалістів [9].

В історії розвитку суспільства перший підхід достатньо чітко можна простежити в Римській імперії, а другий – в освітніх закладах Стародавньої Греції, наприклад, в Академії Платона. Сучасне українське суспільство знаходиться на перехідному етапі свого розвитку, і ми повинні враховувати зростання соціальної значущості системи освіти як соціального інституту з відтворення молодого покоління громадян України та спеціалістів нового типу, які здатні ефективно працювати у сучасних умовах. Система освіти при цьому виконує функцію соціалізації в соціально-значущих сферах життя суспільства, включаючи професійну, сімейно-побутову, громадянську та інші сфери.

Соціалізація виступає як процес освоєння попереднього досвіду даного соціуму, його культури, у тому числі і професійної, а також формування у людини соціально-значущих якостей особистості, що дозволяють їй успішно здійснювати свою життєдіяльність та саморозвиток у сучасному суспільстві. Відповідно до цього, одним із головних завдань системи освіти є підготовка людини до життя у даному суспільстві, до ефективно професійної діяльності,

що орієнтована на розвиток цього соціуму за рахунок інноваційної діяльності молодого покоління. Тому якість освіти у вищих навчальних закладах слід визначати не стільки рівнем професійної підготовки, скільки відповідністю вимогам суспільства, професійного товариства та вимогам самої особистості.

Тобто йдеться про необхідність впровадження в систему професійної освіти суб'єктно-ціннісного підходу в підготовці спеціаліста, завдяки якому студент стає повноцінним суб'єктом освітнього процесу. Сам суб'єкт, його суб'єктні якості формуються в процесі діяльності, включаючи пізнавальну та предметно-практичну. До того ж, до числа пріоритетних суб'єктних характеристик соціального суб'єкта належать не тільки активна діяльність із перетворення навколишнього середовища та самого себе, але і його інтереси, для реалізації яких здійснюється ця діяльність, а також моральність та усвідомлення самого себе як суб'єкта, тобто самоусвідомлення.

На особистісному рівні, формування у молоді суб'єктності забезпечує її стійкість у соціальному середовищі, що проявляється в життєздатності, розвитку життєвих сил та конкурентоспроможності в усіх сферах діяльності [2, 6].

Життєздатність можна розглядати як одну із базових характеристик прояву суб'єктності, оскільки вона передбачає високу активність особистості, що спрямована на перетворення зовнішнього природного та соціального середовища, на формування самого себе відповідно до визначених життєвих цілей, саморозвиток та самореалізацію. Рівнем суб'єктності спеціаліста сьогодні значною мірою визначається конкурентоспроможність випускників вищих навчальних закладів на сучасному надмірному ринку праці, особливо зі спеціальностей соціально-гуманітарного профілю.

Розглядаючи становлення суб'єктності особистості студента як процес, можна виділити два аспекти – внутрішню особистісну екзистенціальну суб'єктність та зовнішню діяльну суб'єктність. Перша із них спрямована на розвиток внутрішнього світу людини, її внутрішньої активності та психологічних якостей, що дозволяють їй стати життєздатною та реалізувати себе як самостійного суб'єкта власного життя.

У структуру екзистенціальної суб'єктності особистості слід включати і такий системний елемент, як світогляд, що визначає життєві пріоритети та соціокультурну спрямованість саморозвитку людини. До того ж, суб'єктність у даному аспекті забезпечує психологічну стійкість людини, розвиток її індивідуальності за рахунок підвищення рівня суб'єктної позиції стосовно власного буття та саморозвитку.

Другий аспект, зовнішня діяльнісна суб'єктність, пов'язаний із проявом життєздатності та життєвих сил суб'єкта у зовнішньому соціальному середовищі. Життєздатність тут можна розглядати як потенціал життєвих сил суб'єкта в різних сферах їх прояву. Вона буде складатись із прояву життєвих сил людини, перш за все, із ефективного виконання професійних обов'язків, соціальних ролей і функцій відповідно до вимог суспільства [1].

У процесі свого соціокультурного становлення, людині, щоб створити ресурс життєздатності, необхідно освоювати соціальні ролі через активну участь у різних видах соціального життя, розвивати свої здібності, формуючи здатність до відповідних видів соціокультурної діяльності. Людина в усіх сферах свого буття виступає як суб'єкт, тому тут важливу роль виконує поняття „життєва суб'єктність людини”, що визначається як „здатність до задоволення її потреб за допомогою активної діяльності в основних сферах суспільства” [4].

Потрібно відзначити, що принцип суб'єктності є одним із основоположних практично в усіх філософських системах і характеризує, перш за все, активну діяльність суб'єкта стосовно свого особистісного буття або до її прояву у зовнішньому соціоприродному, а також у соціокультурному середовищі в процесі пізнання та перетворення цього середовища.

У системі вищої освіти доцільна діяльність - це діяльність викладача з розвитку студента. Досягнення кінцевої мети навчання у вищому навчальному закладі – підготовка компетентного спеціаліста – продукт праці, що виражається у загальних та професійних здібностях випускника вищого навчального закладу. Але перебуваючи предметом праці, студент не перестає бути суб'єктом діяльності, активної соціальної дії. Це знаходить своє відображення у педагогічному принципі активності студента, особистісному

підході до організації навчально-виховного процесу, що розвивається у психолого-педагогічній науці [10].

Аналізуючи проблеми якості професійної освіти, можна побачити, що нову якість вже неможливо забезпечити на основі старих принципів педагогіки та філософії освіти, де студент розглядався як об'єкт педагогічних технологій та виховного впливу. Навіть якщо раніше і проголошувалась особистісно-центрична орієнтація системи освіти, студент не розглядався як повноправний суб'єкт освітнього процесу, оскільки він не ніс відповідальності за якість свого соціального та професійного саморозвитку, а також не поставала проблема розвитку суб'єктних якостей особистості у навчально-виховному процесі.

У зв'язку із цим, для досягнення нової якості освіти необхідно використовувати суб'єктний підхід в освітньому процесі, який розглядається як пізнавальний процес, де студент виступає повноправним суб'єктом пізнання та саморозвитку. Пріоритетною метою можна назвати формування життєздатної особистості в умовах суспільства, що динамічно розвивається, розвиток суб'єктних якостей особистості, її соціальної активності та відповідальності за якість своєї професійної освіти.

Постає актуальною розробка моделі особистості, життєздатної в умовах української дійсності, яка могла б стати соціальним суб'єктом. Отже, формуючи модель особистості майбутнього спеціаліста, необхідно враховувати, що він, як громадянин України, буде здійснювати свою діяльність не тільки в сьогоденних соціально-політичних та економічних реаліях – він має бути готовим до професійної діяльності у нових, поки що не визначених умовах. Необхідно формувати у студентів новий тип менталітету, який можна позначити як ймовірнісний тип, завдяки якому майбутній спеціаліст може адекватно орієнтуватись у ймовірнісному просторі життя та ефективно діяти. Відповідно до цього, модель спеціаліста буде включати в себе особистісні якості, систему цінностей та соціальні здібності. Одним із пріоритетних завдань є формування суб'єктності спеціаліста, включаючи активність та відповідальність, соціальні здібності, інтерес, лідерство та ін. Розвиток здібностей, підвищення творчого потенціалу особистості, формування загальної

культури спеціаліста буде значною мірою визначати рівень освіти спеціаліста [5].

Професійна підготовка студента як майбутнього спеціаліста включає в себе професійно-технологічну та знаннєву складову, формування професійно важливих якостей особистості, а також професійну соціалізацію. Суб'єктний підхід у даному випадку буде орієнтувати навчальний процес на формування у майбутнього спеціаліста відповідних здібностей: технологічних, творчих, організаторських та ін., що необхідні спеціалісту для ефективного виконання всіх видів професійної діяльності, визначених службовими обов'язками з даної спеціальності.

Не менш важливим завданням у процесі освіти є формування професійно-важливих особистісних якостей спеціаліста, що є специфічними для кожної професії. Але є низка загальних якостей особистості, таких як товариськість, працездатність, організованість, наполегливість та інші, які теж необхідно формувати в процесі освітньої діяльності вищого навчального закладу, щоб досягти високої якості професійної підготовки випускників. Велике значення в процесі освіти має також професійна соціалізація, особливо при входженні молодого спеціаліста в професійне співтовариство, в ту чи іншу конкретну соціально-професійну групу.

Студент у процесі навчання виступає в якості суб'єкта пізнання, де елементами пізнавальної ситуації є: суб'єкт пізнання – студент; об'єкт пізнання – зміст дисциплін; засоби пізнання – різні носії інформації, у тому числі викладачі та освітні технології; умови пізнання – матеріальні ресурси, а також соціально-психологічне середовище вищого навчального закладу та зовнішнє середовище [7, 11].

Суб'єкт пізнання передусім повинен мати суб'єктні якості, такі як: – пізнавальна активність; – академічні здібності; – професійні завдатки та нахили; – позитивна мотивація до навчання та саморозвитку; – система цінностей, що орієнтована на освоєння професії; – соціальна активність; – особистісні якості (організованість, відповідальність, наполегливість та ін.). В освітньому процесі вищого навчального закладу необхідно цілеспрямовано

розвивати пізнавальну активність та академічні здібності, піднімаючи їх на новий якісний рівень, формуючи тим самим суб'єктну основу творчого потенціалу майбутнього спеціаліста.

Об'єкт пізнання – це державний освітній стандарт зі спеціальності, що визначає модель змісту навчання, де виділяється інваріативна та варіативна частини, інноваційна складова, яку студенти можуть визначати самі, виходячи зі своїх інтересів та можливостей конкретного навчального закладу. Отже, формуючи інформаційне поле об'єкта пізнання, необхідно враховувати освітню політику держави, світові та регіональні освітні тенденції, а також напрям розвитку професійної сфери та суспільства, де майбутній спеціаліст буде жити та працювати, здійснюючи свій саморозвиток та самореалізацію.

Засоби пізнання – їх наявність визначається, передусім, ліцензійними нормативами та атестаційними вимогами, а також акредитаційними показниками. Одним із головних елементів тут слід виділити кадровий склад навчального закладу, який повинен володіти новими інформаційно-педагогічними та організаційними освітніми технологіями, необхідними особистісними якостями, відповідною мотивацією, системою цінностей та світоглядними орієнтаціями, які значною мірою обумовлюють якість навчання та формування особистості студента, розвиток його творчого потенціалу.

Наступний елемент – це освітні технології, що дозволяють забезпечити високу якість навчання у нормативно заданий період навчального часу. Серед них важливо відзначити мультимедійні засоби та технології, активні форми навчання, креативні методики, а також психолого-педагогічні методи, наприклад метод поетапного формування розумових дій [3].

Важливим елементом засобів пізнання є різноманітні ресурси, у тому числі й інформаційні, що значною мірою визначають можливість використання нових освітніх технологій, особливо мультимедійних, які складають інформаційне середовище вищого навчального закладу. Не менш важливим елементом є організація навчання, що орієнтована на використання різних освітніх технологій, орієнтованих на підвищення творчого потенціалу студента, виховну діяльність, розвиток активності.

Умови пізнання як елемент пізнавальної ситуації можна підрозділити на три типи: об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні умови виступають одним із визначальних факторів у забезпеченні якості освіти та їх значення нормативно закріплено в ліцензійних показниках. Суб'єктивні умови також впливають на рівень якості навчання та формування особистісних якостей майбутнього спеціаліста. До них можна віднести: – соціально-гуманітарне середовище вищого навчального закладу, включаючи умови для прояву активності та розвитку творчого потенціалу (студентські організації, систему виховання студентів та ін.); – психологічний клімат серед студентів, викладачів, співробітників навчального закладу. Об'єктивні та суб'єктивні умови значною мірою залежать від діяльності вищого навчального закладу, його освітньої, економічної та кадрової політики.

Таким чином ми дісталися висновку, що основними підходами до професійної освіти є соціоцентричний та особистісноцентричний. Використання того чи іншого підходу до професійної освіти залежить від типу суспільства. Сьогодні, в ситуації докорінних змін та невизначеності у багатьох сферах суспільства, існує необхідність впровадження в систему професійної освіти суб'єктно-ціннісного підходу в підготовці спеціаліста, завдяки якому студент стає повноцінним суб'єктом освітнього процесу. Реалізація суб'єктно-ціннісного підходу в системі вищої професійної освіти дозволить підняти на більш високий рівень якість підготовки спеціалістів, відповідальних за своє навчання та особистісний саморозвиток, активні дії яких будуть спрямовані на відродження та розвиток держави. Також можна зробити висновок, що аспектами суб'єктності особистості студента є внутрішньо- особистісна суб'єктність та зовнішня діяльнісна суб'єктність. Перша із них спрямована на розвиток внутрішнього світу людини, її внутрішньої активності. Другий аспект, зовнішня діяльнісна суб'єктність, пов'язаний із проявом життєздатності та життєвих сил суб'єкта у зовнішньому соціальному середовищі.

Література

1. **Борытко Н. М.** Пространство воспитания : образ бытия : Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев / Н. М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2000. – 225 с.;
2. **Борытко Н. М.** Теория и практика становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования : автореф. дис. на соиск. научн. степени д-ра пед. наук / Н. М. Борытко – Волгоград, 2001. – 48 с.;
3. **Гальперин П. Я.** Основные результаты исследований по проблеме «Формирование умственных действий и понятий» / П. Я. Гальперин. – М., 1965;
4. **Григорьев С. И.** Социология жизненных сил и социальной субъектности в контексте поиска новой парадигмы социального мышления // Основы социологического знания / Под ред. С. И. Григорьева / С. И. Григорьев. – Барнаул, 1992;
5. **Деркач А. А.** Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 2: Акмеологические основы управленческой деятельности / А. А. Деркач. – М. : Изд-во РАГС, 2000. – 244 с.;
6. **Кучерявий О. Г.** Професійне самовиховання у вищій школі : навч. посіб. / О. Г. Кучерявий / К. : Освіта України, 2010. – 200 с.;
7. **Лебедев А. С.** Формирование субъектной позиции в творческой деятельности у студентов педколледжа : дис. на соиск. научн. степени канд. пед. наук / А. С. Лебедев – М., 2001. – 169 с.;
8. **Сериков В. В.** Образование и личность. Теория и практика проектирования образовательных систем / В. В. Сериков. – М. : Логос, 1999. – 272 с.;
9. **Смирнов И. П.** Теория профессионального образования / И. П. Смирнов. – М. : Рос. акад. образования : НИИРПО, 2006. – 320 с.;
10. **Сластенин В. А.** Деятельностное содержание профессионально-личностного развития педагога / В. А. Сластенин // Пед. образование и наука. 2006. № 6.

11. **Чернобровкін В. М.** Психологія прийняття педагогічних рішень: Монографія / В. М. Чернобровкін – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 448 с.

Pevna S. Ye.

Student as a subject of educational activities

The article deals with the problem of students' subjectivity in educational activities. Basic approaches to professional education and aspects of personality subjectivity are described and compared in the article. It was established that the use of certain approach to professional education is specified by the society type. It was determined by the author that aspects of personality subjectivity are internal subjectivity and external pragmatist subjectivity. There has been emphasized that realization of subject-oriented approach in the system of higher professional education will enable to upgrade the specialist training quality.

Key words: educational activities, personality, approach, professional education, subjectivity.

Відомості про автора

Певна Світлана Євгенівна – викладач кафедри англійської філології, аспірант кафедри педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2012 р.

Прийнято до друку 21.12.2012 р.